

Др Милица КОСТИЋ

ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИЈЕ И СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА ДРУШТВЕНИХ ДЈЕЛАТНОСТИ ЦРНЕ ГОРЕ У НАРЕДНОМ ПЕРИОДУ

ОПШТИ ПРИЛАЗ

Друштвене дјелатности у историјском развоју и савременим условима, па и у условима кризе, свим фазама транзиције и глобализације као свјетског феномена, представљају основне носиоце социјалног развоја друштва. Бројне су и веома хетерогене. Свака друштвена дјелатност (*васпитање и образовање, наука, култура, здравство, дјечја и социјална заштита, физичка култура*) има различиту и специфичну улогу у остваривању основних и цивилизацијских функција у урбаним и руралним срединама. Њихове активности су услов и посљедица економског и друштвеног развоја.

Услуге које пружају поједине друштвене дјелатности, заједно са осталом ванпривредом чине надградњу друштва. Тако деликатну улогу остварују преко разноврсних и бројних интелектуалних услуга становништву и посебно појединим групама.

Рад друштвених дјелатности неопходан је на свим нивоима економске и друштвене организације; неких дјелатности је нарочито подстицајан, а свих отежан у условима економске и друштвене кризе, транзиције, опште и економске глобализације. Заснован је на сложеном раду, који могу да обављају стручни, а посебно високообразовани кадрови (различитих профила образовања), чија припрема за рад траје дуже (кроз школовање и даље усавршавање).

Врста, обим и квалитет услуга које се остварују у склопу програма друштвених дјелатности у значајној мјери утичу на квалитет

људског фактора. Њиховим радом (у оквиру заједница локалне управе и Републике), подиже се општеобразовни, научни, културни и здравствени ниво становништва, остварује се социјална сигурност одређене популације и подиже спихофизичка и радна способност становништва. На тај начин друштвене дјелатности су посебно важан фактор привредног развоја и друштвеног стандарда, односно битан чинилац остваривања уравнотеженог економског и социјалног развоја.

Између привреде и друштвених дјелатности постоје значајне и бројне везе, интеракције и условљеност развоја. Уколико се друштвене дјелатности развијају спорије и заостају за потребама привреде и друштва, нужно мора доћи и до заостајања у развоју привреде, због тога што један од значајних фактора развоја није остварен. Истовремено, ниво материјалног развоја привреде основни је услов и претпоставка за развој друштвених дјелатности.

У транзицијском процесу привредног и друштвеног система са отвореном и тржишном привредом, доминацијом приватног власништва, и развојем заснованим на приватној иницијативи и предузетништву, детерминисана је развојна оријентација и улога друштвених дјелатности. Поједине дјелатности и сфера у цјелини прилагођавају се условима новог привредног и друштвеног система и глобалних кретања у свијету. Мада много спорије него привреда, друштвене дјелатности трансформишу се у складу са новим профилом знања, кадрова, специјалности и захтјева које намеће измијењена привредна структура (са доминантним учешћем приватне својине, отвореношћу према свијету и потреби усвајања савремених научних и технолошких достигнућа). У том контексту друштвене дјелатности се обликују у цјелости на принципима међународних стандарда и норми, у погледу режима процеса програмских садржаја, врсте и квалитета услуга које пружају и др. То је у складу са општом оријентацијом државе Црне Горе на стабилност, придруживање и асоцијацију систему Европске Уније и евроатланских интеграционих процеса. При томе тежи се очувању аутентичних и традиционалних вриједности културног и историјског наслеђа у прожимању са процесима глобализације и усвајања универзалних вриједности савременог доба.

У процесу оживљавања привредне активности и развоја велике су могућности доприноса реформисаних друштвених дјелатности као активног чиниоца. Њихове свеукупне активности треба да

омогуће адекватан социјални и хумани развој друштва у цјелини и развој индивидуалних способности у појединим друштвеним дјелатностима.

Теоријска питања која су претходно изложена и многа друга представљају битна полазишта за истраживање а) садашњег стања и б) предвиђање будућег развоја друштвених дјелатности у нас.

I – ГЛОБАЛНЕ ОЦЈЕНЕ ПРЕТХОДНОГ ПЕРИОДА И ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ

– Развој друштвених дјелатности у Црној Гори, у транзицијским условима, па и у закасњелој транзицији, оствариван је у складу са општим развојним циљевима, условима укупног привредног и социјалног развоја Црне Горе и промјенама које су се дешавале у непосредном окружењу и бившим социјалистичким земљама.

– Анализа тенденција у развоју за посљедњих десет година (послије 1995.) и постојећег стања појединих друштвених дјелатности и сфере у цјелини, у Црној Гори, по регионима и општинама, показује да су друштвене дјелатности у свим условима остваривале основне функције које произилазе из њихових програмских задатака и садржаја. Кроз њихове активности оствариван је социјални развој, што је доприносило укупном развоју Црне Горе и појединих општина.

– Институције свих друштвених дјелатности дијелиле су судбину дешавања у друштву и окружењу. Као носиоци социјалног развоја, поред редовних обавеза у оквиру програма за домицилно становништво, вршиле су услуге и за избјеглице и привремено расељена лица (у једном периоду 65.000 или 12,0% становника Црне Горе), јер је Црна Гора била имиграционо подручје. Наведене околности условиле су посебну улогу социјалне заштите и здравствене дјелатности, као и бројних домаћих и међународних хуманитарних организација.

– У периоду изражене кризе одређени садржаји рада ових дјелатности остваривани су на нешто нижем нивоу од могућег.

– Карактеристично је да су и у претходном периоду и сада изражене диспропорције између појединих друштвених дјелатности, у оквиру одређене друштвене дјелатности и између дјелатности у појединим општинама.

– У процесу власничке и управљачке трансформације привреде и друштва, која је у току, у одређеном смислу, запостављена је сфера друштвених дјелатности. Транзицијски процес одвија се споро. Захватио је само одређене сегменте пројединих друштвених дјелатности.

– Изражен је несклад између нивоа нараслих потреба домицилног становништва Црне Горе и избјеглица и расељених лица и стварних материјалних могућности Републике и нарочито неких општина. Несклад је увећан редукцијом хуманитарне помоћи за избјеглице од стране међународних организација и донатора. Изражени су и различити проблеми (првенствено материјални, просторни, кадровски) који су наслијеђени, као и нови изазвани постојећим неповољним и специфичним околностима. Они ће се пренијети у наредни период.

II – ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИЈЕ И СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА ЗА ПЕРИОД 2005-2020. ГОДИНЕ¹

1. Проблеми за утврђивање концепције и стратегије друштвених дјелатности и ограничења развојних могућности

Утврђивање концепта развоја сфере друштвених дјелатности и појединих дјелатности много је сложеније него када је у питању привреда или поједина привредна дјелатност. Ово добија још већу тежину када су привреда и друштво у транзицији, па и закасњелој, какав је случај сада код нас.

Неколико момената пресудно је за утврђивање концепције друштвених дјелатности: узрочно – посљедична веза са привредним развојем; демографска кретања (активност и промјена структуре становништва (старосна, економска, образовна...)); стратешка развојна документа и закони којима се регулишу права корисника; хармонизација закона са међународним законодавством; ваљана статистичко-документациона основа и др.

¹ Према: др Милица Костић, Секторска студија *Развој друштвених дјелатности* (рађена за потребе Просторног плана Републике Црне Горе); ГТЗ – Њемачка организација за техничку помоћ, Влада Републике Црне Горе и Универзитет Црне Горе; Подгорица, 2005, стр. 65-90.

Утврђивање концепције и стратегије развоја друштвених дјелатности је отежано због броја дјелатности, хетерогености послова, индикатора... те различитих методологија праћење нивоа развијености и немогућности предвиђања који ће се стратешки документи доносити, као и непостојања развојних планова институција.

Изузетан проблем представља чињеница што пројекција становништва Црне Горе до 2011. и 2021. године *није дата по старосним групама* (на нивоу Републике, региона и општина).

Посебну тешкоћу представља неизвјесност у погледу многих питања која у Европи и свјетским размјерама доноси процес глобализације, а која ће пред друштвене дјелатности (посебно образовање и науку) постављати ригорозне захтјеве ради прилагођавања и укључивана у европске и свјетске токове.

И поред изнијетих тешкоћа и ограничења, стратегија развоја Црне Горе (привреде, друштвених дјелатности и остале друштвене инфраструктуре) треба да буде темељена на *стратегији отворене тржишно оријентисане привреде, демократизацији друштва и заштити људских права*. То је полазиште на путу остваривања стратешке одлуке државе Црне Горе за стабилност и придруживање Европској Унији и њено укључивање у евроатланске интеграције.

2. Циљеви и задаци развоја, опште претпоставке и полазишта

Развој друштвених дјелатности у наредном периоду представљаће неминовност и комплементарност са привредним развојем. На вишем степену укупне развијености Црне Горе развој појединих облика ванпривредних дјелатности носиће и даље печат укупног развоја и низа специфичности подручја. Њихов значај и улога знатно ће расти јер се различите услуге које се у оквиру друштвених дјелатности и укупне ванпривреде пружају домицилном становништву Црне Горе, избјеглицама и расељеним лицима, сматрају посебним дијелом његовог животног стандарда, тзв. друштвеним стандардом.

Са оживљавањем привредне активности и њеним развојем на тржишним принципима наставиће се и развој друштвених дјелатности, али по нешто блажим стопама раста. Економска позиција Црне Горе, која активности усмјерава ка стабилизацији и придруживању Европској унији, неће омогућавати да се материјална ба-

за друштвених дјелатности шири брже, нити пак по стопи по којој се предвиђа раст домаћег друштвеног производа. Ради тога ће бити стално присутан захтјев да се друштвене дјелатности развијају по утврђеним приоритетима и да њихов развој буде по нижој стопи од стопе раста ГДП-а до 2010, од када се очекује превладавање бројних тешкоћа у хармонизацији законодавства и стандарда са Европском унијом. Након тога, до 2020. године, стопа раста бруто домаћег производа ће омогућити и бољу материјалну позицију друштвених дјелатности.

У тако утврђеним материјалним оквирима и таквој оријентацији – развоју тржишне привреде и интензивирању активности ка укључивању у евроатланске интеграције, могуће је постићи значајан развој друштвених дјелатности.

Циљеви и задаци развоја друштвених дјелатности представљају специфичности општих циљева и задатака привреде и друштва у транзицији, сада закасњелој.

Ти циљеви и задаци подстичу:

- тржишну профитабилну економску основу и резултате отворене привреде;
- даљу власничку и управљачку трансформацију, па и у сфери ван-привреде, у условима економске и политичке опште стабилности;
- оживљавање привредне активности и економски опоравак;
- реализовање Стратегије развоја Црне Горе као прве еколошке државе, у чему је посебна улога неких друштвених дјелатности (образовање, наука, здравство);
- стално и чвршће повезивање рада у друштвеним дјелатностима с радом привредних дјелатности;
- наставак континуитета рада друштвених дјелатности и задовољавање потреба укупног становништва (домицилног, избјеглица и расељених лица) на вишем нивоу, тј. повећања њиховог животног стандарда;
- развој демократије и
- заштиту људских права.

Приоритети у развоју друштвених дјелатности до 2020. године треба да буду у складу са приоритетима који су важећи за земље Европске уније, а почивају на принципима миленијумских развојних циљева. Они, кроз реформе треба да буду прилагођени нашим условима.

Редосљед приоритета је:

1. развој научноистраживачког рада,
2. развој образовног система,
3. превентивна здравствена заштита становништва,
4. социјална заштита,
5. развој културе,
6. развој физичке културе.

Остваривање приоритета и будући развој друштвених дјелатности у цјелини, са гледишта мреже институција, материјалне основе и кадрова укључених у обављање ових дјелатности, полази од визије слједећих кретања:

– Да ће Црна Гора 2011. имати 636.664, а 2021. године 658.920 становника (укључујући и миграције, посебно миграције расељених лица);²

– Да ће се наставити, али са знатно блажом динамиком, концентрација становништва у мјестима која су у претходном периоду имала натпросјечно повећање становника – примарни и секундарни центар (Подгорица и Никшић);

– Да ће се обезбиједити већа стабилност општих прилика у Црној Гори.

– Да ће се, након оживљавања привреде и друштвених дјелатности, створити услови за полетнији развој привреде, знатније повећање нивоа БДП-а пер цапита, читаве друштвене инфраструктуре и равномјернији регионални развој Републике;

– Да ће се са хармонизацијом законодавства са Европском унијом, кроз доградњу привредно-системских рјешења, створити повољни материјални услови за развој друштвених дјелатности (посебно науке);

– Да ће се доградити институционална рјешења о трансформацији, тако да запослени из друштвених дјелатности и остале ванпривреде буду више укључени у тај процес;

– Да ће се током наредних година обезбјеђивати (из реалних извора и неких донација) одређена средства за иновације у појединим друштвеним дјелатностима;

– Да ће се у потпуности реализовати Програм јавних радова у Црној Гори и Програм Европске агенције за реконструкцију (посебно дио који се односи на друштвену инфраструктуру);

² Извор: Др Жарко Божовић, др Јанко Радуловић, др Недељко Кецојевић, Секторска студија... *Демографски развој*; ГТЗ, Влада Републике Црне Горе, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2005, стр. 44.

– Да ће убудуће друштвене дјелатности кадровски ојачати и остварити већу опремљеност савременом опремом, што ће утицати на повећање квалитета услуга.

На изнијетим концепцијским оријентацијама и у њиховим границама ближе ће се разрадити концепција и стратегија развоја појединих дјелатности.

3. Основе концепције и стратегије развоја појединих друштвених дјелатности

Концепција и стратегија развоја појединих друштвених дјелатности Црне Горе базирана је на истраживањима резултата и проблема дугорочног развоја у претходном периоду, постојећег стања и визије будућих кретања у Црној Гори и Европској унији, чије стандарде треба да примјењујемо. При томе треба поћи од чињенице да је и у сфери друштвених дјелатности неопходно постепено мијење власничке структуре.

С обзиром на изложене тешкоће и специфичности планирања друштвених дјелатности, концепција и стратегија развоја сваке дјелатности обухватиће: циљеве, задатке, најважније мјере и глобална предвиђања будућег развоја.

3. 1. Васпитно-образовна дјелатност

Реформе образовног система које су у току имају за циљ повећање нивоа и квалитета знања ради укључивања у европски образовни простор. У складу са тим, у склопу обавезних програмских садржаја на свим ступњевима образовања стицаће се и различити нивои информатичког знања и знања свјетских језика.

Нови систем образовања мора бити компатибилан са стратешким развојним опредјељењима и циљевима реформи у Црној Гори.

У оквиру јединственог и цјеловитог васпитно-образовног система сада се обликују, а и убудуће ће се развијати подсистеми: предшколског, основног, средњег, вишег и високог образовања као и неформално образовање и неформално континуирано образовање одраслих на принципу међусобног повезивања и спајања од јединствене основе образовања надаље.

Процјењује се да ће се у мрежи предшколских организација стално повећавати број објеката (дјечјих вртића и јаслица) како би

могле да се задовоље потребе које се стварају са прирастом становништва и миграцијама. Корекција мреже основних школа према потребама и стварање повољнијих услова за рад наставиће се дугорочније, сразмјерно кретању броја ученика и економским могућностима. И на осталим подручјима незнатно ће се проширити мрежа и градити нови објекти неопходни за рад васпитно-образовних институција, посебно у средњем образовању, гдје ће се школски простор повећати. Мрежу високошколских институција такође треба ширити у складу са потребама привреде и друштва, водећи рачуна о потребној флексибилности ових институција за образовање кадрова.

Побољшањем услова школовања, подизањем квалитета наставе и ефикасности образовања очекује се повећање броја свршених ученика и студената. Садашњи материјални положај и потребе развоја образовања упућују на оцјену да у будућем развоју треба овој дјелатности и науци дати приоритет у финансирању из буџета Црне Горе. При томе потребно је водити рачуна о економским могућностима мање развијених подручја и општина и примјењивати принцип солидарности у финансирању васпитања и образовања на свим нивоима.

Акценти развоја свих видова, а нарочито високошколског образовања, треба да буду на интензификацији, модернизацији и оспособљавању постојеће мреже образовних институција, а затим на формирању нових (у државном и приватном сектору).

У педагошкој трансформацији универзитетских јединица, поред осталог, посебна пажња ће се посветити програмском повезивању средњег, вишег и високог образовања, на основама промјена које су у складу са интенцијама Болоњског процеса.

Дисперзија у области високошколског образовања треба да се врши изузетно и само на извјесним, непокривеним подручјима, која су у функцији приоритета развоја Републике, а за која има посебан интерес привреда у наредној развојној етапи. У овом приступу прихватљива су рјешења за отварање истурених јединица неких постојећих факултета на сјеверном и приморском подручју Црне Горе.

У односу на садашњу структуру кадрова и учешћа појединих врста кадрова средњег, вишег и високог образовања у укупном становништву треба очекивати радикалне промјене и велику покретљивост на европском образовном простору. Оне ће се кретати у

правцу повећања броја високообразованих, те у повећаном учешћу ове категорије у укупном броју становништва.

Садашњи систем образовања, почев од прешколског па до највиших степена, мора бити тако постављен да формира личности способне за рад у условима тржишне привреде.

Реализација рационалног повећања будућег развоја васпитно-образовног система у цјелини одвијаће се поступно, у два интервала (до 2010. и 2020.) и у свим сегментима образовања. Предвиђа се да ће се развој појединих видова и степена образовања остваривати на сљедећим основама:

У предшколском васпитању треба непрекидно повећавати број јавних и приватних установа и обухват дјеце. Облике предшколског васпитања за дјецу од пет и више година у све већој мјери треба организационо и просторно везивати за основне и основне специјалне школе. Мреже прешколских институција ће функционисати у свим општинама и у складу са циљевима реформе образовног система. Ове организације имаће неопходан, нормирани простор, у најповољнијем односу према мјесту становања, према стандардима сервиса;

Основним образовањем биће обухваћена сва дјеца од шест, односно седам до 14 година и ријешен проблем неписмености (миграната) и основног образовања цјелокупног становништва. Повећаваће се број основних школа укључених у имплементацију реформских рјешења, тако да ће од школске 2009/2010. године све основне школе у Црној Гори отпочети рад у складу са реформом. Ово се у значајној мјери односи и на специјалне основне школе. Број ученика у основном образовању ће расти према стопи прираста становништва. Најмање 98% ученика који започињу завршаваће основну и основу специјалну школу;

Средњим образовањем биће обухваћена скоро цјелокупна генерација од 14 до 18 година (око 98% генерације). Опредељење за будући позив вршиће се приликом уписа, чиме ће се усмјеравати кадрови према личном афинитету и потребама привреде.

Укључивање гимназија у имплементацију реформских рјешења треба да почне од школске 2006/2007. године и да потпуно буде остварено школске 2009/2010. године. У средњем образовању треба превазићи проблем недостатка објеката за рад, који је изражен у општинама са највећом популацијом узраста за средњу школу (посебно у Подгорици).

Вишим и високим образовањем биће обухваћено у 2020. години 30% до 40% генерације 20-24 године старости, односно више од 80,0% свршених шредњошколаца. Структура високог образовања ће се усклађивати са потребама Републике. Предност треба дати развоју научноистраживачког рада у цјелини и специјализацији појединих облика научноистраживачког рада. На свим високошколским организацијама, у посебним центрима при научним организацијама и специјализованим образовним организацијама треба вршити иновације знања свих запослених са високом стручном спремом.

Неформално и неформално континуирано – перманентно (доживотно образовање) добиће нове садржаје, прилагођене промјенама реформисаног образовног система. Тако ће и овај вид образовања бити дио европског образовног система. Као посебан нов квалитет у изграђивању реформе образовања треба концепцијски разрадити и организовати обављање наставне дјелатности у оквиру неких научних института. Уводјење студената у научноистраживачки рад у току студија један је од темеља унутрашње, педагошке реформе Универзитета и у складу је са затијевима европског образовног система.

Полазећи од постојећег стања и демографских кретања, посебно резултата пописа становништва 2003. године (старосних група 10-14, 15-19 и 20-24 године), најосновији показатељи развоја образовног система Црне Горе до 2020. године биљежиће различите трендове, у основи позитивне, посматрано са становишта квалитета рада и прилагођавања захтјевима које намећу стандарди и искуства Европске уније.

У складу са тим у предшколском, основном, средњем, вишем и високом образовању константно ће се радити на повећању стандарда који би омогућили даљу имплементацију ИЦТ и ИЦТС система у склопу Болоњског процеса.

Будући развој свих облика васпитања и образовања захтијева све више стандарде мјерене условима и резултатима реформи које се спроводе и које ће се наставити. То претпоставља даљу изградњу и отварање нових објеката тј. повећање: *предшколских установа* са 75 и 12.173 полазника 2003. на 95 и 16.800 дјеце 2020. године. Одржавање постојећег броја *редовних основних школа* (око 474, са 74.005 на 80.000 ученика); *средњих редовних школа* (са 44 и 31.253 ученика на 58 и 37.000 ђака); *виших школа* (са три и 982

студента на 10 и 2652); *факултета* (са 12 и 6.875 студената на 24 и 15.000); *академија и факултета умјетности* (са три и 496 студената на шест и 1080 студената). Предвиђене промјене у вишем и високом образовању иницираће и могућност отварања још једног универзитета.

Код предвиђања показатеља будућег развоја узети су стандарди већи од постојећих у Црној Гори.

Највећи број објеката (укључујући и приватне) градиће се у Подгорици, Никшићу, Бару, Бијелом Пољу, Пљевљима (и приградским насељима) гдје је највећа концентрација становништва. Истовремено, велики број ће се адаптирати за потребе неких образовних установа, првенствено приватних.

Очекују се даље промјене у образовној структури становништва Црне Горе и појединих општина. Нестаће неписменост, чак и у привредно недовољно развијеним општинама и код већег броја миграната – привремено расељених лица која ће остати да живе у Црној Гори.

3. 2. *Научна дјелатност*

Улога науке и примјена резултата научних истраживања у друштвеној пракси, и посебно у производњи, биће све већа на вишем нивоу привредног и друштвеног развоја. Ова законитост која је испољена у пракси високо и средње развијених земаља, убудуће мора бити оквир и оријентација Црне Горе у овој области.

Научноистраживачка дјелатност је од посебног интереса за свеукупан развој Црне Горе у процесу стварања друштва заснованог на знању, а заједно са високим образовањем главни је чинилац и покретач привредног и укупног друштвеног развоја. Ова дјелатност у Црној Гори треба да постане дио међународног научног, образовног и културног простора.

Будући развој научноистраживачке дјелатности треба да се зацнива на циљевима опште-друштвеног развоја Црне Горе са концептом отворене привреде на путу ка укључивању у евроатланске интеграције. Треба да се дефинише стратегијом научноистраживачког рада коју треба што прије донијети. *Научноистраживачки рад Црне Горе треба да постане дио европског научноистраживачког рада и система.*

Циљеви, могућности и опште претпоставке развоја научноистраживачког рада су:

– убрзани развој науке и образовања ради подстицања привредног развоја, повећања друштвеног производа и подизања стандарда грађана и квалитета живота;

– очување и развој општег фонда знања, као услов за укључивање у свјетске интеграционе процесе;

– усмјеравање друштва ка иновацијама, стварању културног амбијента и стваралачког образовања ради очувања цивилизацијске баштине и националног идентитета;

– *рехабилитација научне дјелатности као фактора развоја заснованог на знању и издвајање 2% (2010), 2,5% (2015) до 3,0% (2020) од друштвеног бруто производа за науку, у складу са Лисабонском стратегијом;*

– повезивање науке и научно-техничког и информатичког прогреса са привредом;

– откривање друштвених приоритета у оквиру стратегије укупног друштвеног развоја у датом времену и усмјеравање сопствених снага на те приоритете;

– интензивирање постојеће мреже научноистраживачких институција и кадрова, уз јачање материјалне основе, подизање степена одговорности и повећање научноистраживачке продукције;

– превладавање бројних слабости које су биле карактеристичне за фазу екстензивног развоја научноистраживачког рада и прелазак у фазу интензивног научног развоја у којој ће доћи до изражаја оштрији критеријуми научног рада, већа зрелост захтјева које пред науку постављају привреда и друштвене дјелатности, организованији приступ научним истраживањима и др;

– развој и унапређење високог школства, као основне споне, и научноистраживачког потенцијала, повећање броја дипломираних студената и талената, унапређење високошколске наставе и низ других момената који произилазе из савремене концепције развоја Универзитета која ће се реализовати у складу са интенцијама Болоњског процеса;

– успостављање и одржавање везе са талентима – научном дијаспором и обезбјеђивање услова за њихов повратак у земљу;

– стварање могућности за већа инвестирања из буџета и других извора у научноистраживачки рад и програме институција, те по-

бољшање материјалног положаја фулл тиме истраживача (научника, професора и сарадника).

Опоравак привреде, а касније њен полетнији развој са измијењеном својинском и производном структуром, наметнуће нове задатке и пружати шире могућности за развој научне дјелатности у Црној Гори.

У складу са истакнутим циљевима, могућностима и претпоставкама, најважнији *задаци научноистраживачког рада у дугорочном периоду* били би:

– тежиште у укупном развоју научноистраживачке дјелатности ће се све више преносити на развојна истраживања која, по дефиницији, представљају систематско коришћење резултата фундаменталних и примјењених истраживања, као и постојећег производног искуства, ради стварања нових или побољшања постојећих материјала, производа, опреме, процеса и др. Упоредо с тим, развијаће се и примјењена истраживања. Носиоци свих тих истраживања треба да буду: Универзитет (самостални научни институти и факултети), ЦАНУ, центри као организационе јединице Универзитета, факултета или института (изврсности за трансфер технологија, иновациони центри, пословно-технолошки инкубатори), развојни центри из привреде и невладин сектор;

– подизање квалитета научноистраживачког рада и степен организованости рада у процесу научног истраживања су нужност, како би се наука, као основа производног потенцијала друштва, наша у функцији укупног развоја Републике;

– непосредније повезивање са предузећима у привреди и друштвеним дјелатностима треба да буде врло снажан фактор подстицања научног рада и његовог усмјеравања, његове рационализације и оптимизације, посебно у условима даље трансформације и приватизације у закасњелој транзицији;

– избор основних тематских подручја за научноистраживачку обраду и интензивирање процеса рада на утврђеним програмима институција, као и програмима у оквиру међународне сарадње (COST – пројекти, UNESCO/HP пилот, UNESCO/OECD..., Шести оквирни програм – FPG, регионални пројекти, CEI програми, TEMPUS пројекти..).

– саопштавање, публикување, критичка анализа, провјера и примјена научноистраживачких резултата;

– подстицање и развијање научноистраживачког рада у непосредној производњи, иноваторства, рационализације и др.

Посебно је значајно даље развијање научноистраживачког рада у предузећима (посебно великим у којима су, нажалост, укинута ИР институти), и повезивање тог рада са радом научних института, центара, факултета, Црногорске академије наука и умјетности (одјелења и одбори Академије), јавних установа (завода) и невладиних организација.

У погледу мреже институција треба се заложити: а) за брже и свестраније оспособљавање постојећих научноистраживачких организација; б) бржи развој научноистраживачких „језгара” у оквиру привреде; ц) чвршћу радну повезаност (повезаност у процесу научног истраживања) постојећих субјеката у мрежи; д) оснивање неких институција за научна истраживања (за сеизмологију, развој мање развијених подручја и др.).

Реално је очекивати отварање приватних института и центара, тако да се до 2020. године у Црној Гори у оба сектора власништва повећа: а) *број самосталних научних института* (са три у којима ради 89 full time истраживача, 46 доктора наука и 28 магистара (2004.) на осам института, 300 фулл тиме истраживача, 112 доктора наука и 120 магистара у 2020. години); б) *истраживачко-развојних јединица – института у привреди и ванпривреди* (са једног у привреди у коме ради 12 full time истраживача и четири доктора наука (2004.) на пет ИР, 70 и 32 доктора (2020.); ц) *високошколских установа* (са 18 и 659 наставника-сарадника, 327 доктора наука и 322 магистара (2004.) на 40 установа, 2500 наставника-сарадника, 1100 доктора и 695 магистара (2020. године); д) *више центара* на факултетима (око 15); е) и неколико *НВО*.

За успјешно остваривање задатака у научноистраживачкој дјелатности неопходно је повећати број и научно-квалификациони састав истраживачког кадра.

Неопходно је повећати средства за науку већом динамиком од динамике друштвеног производа.

Основни капацитети научноистраживачког рада биће у Подгорици, а дјелимично у Никшићу, на Цетињу и у Котору. Неки истурени пунктови функционисаће у Бијелом Пољу и Бару. Центри извршности за трансфер технологија, иновациони центри, пословно-технички центри... треба да се формирају и раде на Универзитету.

Развојни центри у привреди и друштвеним дјелатностима функционисаће у општинама гдје су већа предузећа и јавне установе.

Према сагледивим могућностима до 2010. и 2020. године биће у порасту: број научноистраживачких организација и јединица, истраживача (научника, наставника и сарадника), доктора наука и магистара, број full time истраживача на 10.000 становника, на 10.000 свих запослених, као и број full time наставника на 100 full time истраживача и укупан пораст свих запослених у науци. Учешће укупног броја запослених истраживача у броју запослених значајно ће се мијењати и, у одредјеној мјери, зависиће од концепирања уписне политике у високом образовању, стимулисања научног подмлатка, облика научног усавршавања у земљи и иностранству и др.

Очекивати је да ће се убудуће одржавати веза са младим талентима, научницима и укупним научним потенцијалом Црне Горе који раде у познатим научним институтима и универзитетима широм свијета. Неопходно је створити услове за њихово ангажовање на Универзитету и другим институцијама у Републици.

Стопа раста научног потенцијала треба да буде знатно већа од предвиђене стопе раста запослености у друштвеним дјелатностима и у привреди Црне Горе.

3. 3. Дјелатност културе

Културне потребе представљају непосредне потребе друштва у цјелини. Као интегрални дио животног стандарда и укупног друштвено-економског развоја, развој у области културе треба да се одвија перманентно и према утврђеним приоритетима.

Основне програмске активности као и приоритети у домену културе и појединим облицима културног стваралаштва утврдиће се у стратегији развоја културе која треба да се донесе. У стратегији ће се дефинисати савремени садржаји појединих облика културе, њен национални идентитет, циљеви и задаци развоја дјелатности културе као дијела европског културног и цивилизацијског простора.

Наставиће се стално остваривање и прилагођавање програма културно-умјетничких институција према потребама становника и према другим културним срединама у земљи и иностранству непрекидном сарадњом.

У развијању и афирмацији националне културе и културе свих народа и народности Црне Горе велики значај имаће развијање издавачке дјелатности (у оба сектора својине) и њено оспособљавање за стално праћење и подстицање стваралаштва, посебно у области књижевности, културне историје и валоризације културног наслеђа и других дјела од фундаменталног значаја за развитак црногорске културе и културе припадника народа и народности који живе у Црној Гори. Издавачка дјелатност ће се и даље развијати у градским центрима (Подгорица, Цетиње, Никшић, Котор, Бијело Поље, Пљевља...).

Унапређење позоришног, филмског, ликовног и музичког живота, библиотекарства, кинофикације и стварања услова за ширење аматеризма, такође ће представљати значајни правац активности у дугом интервалу. У том правцу приступиће се адаптацији и изградњи потребног смјештајног простора (завршетак адаптације старе зграде за Пионирско позориште у Подгорици), изградња домова културе на неразвијеном подручју Републике, отварању нових галерија и широј презентацији врхунских достигнућа у ликовном стваралаштву, изналажењу разноврсних облика стимулације младих ликовних умјетника и сл. У развоју врхунских културних садржаја предњачиће Подгорица – Центар за савремену умјетност Црне Горе и републичке јавне установе из области културе, као и центри развијених општина, док ће се у мање развијеним општинским центрима обogaћивати културни садржаји преко покретних облика културне активности.

У просторним плановима општина, градова и села треба предвиђати трајна рјешења и неопходне капацитете за дјелатност културе.

На нивоу општинских и градских културних центара задовољаваће се највећи дио културних потреба. Општински културни центри представљаће и убудуће најзначајнија средишта културног живота. Све функције које ће се формирати на овом нивоу спадаће у ред основних функција у дјелатности културе. Општински културни центри су сви центри општина, којих у Црној Гори има 21. У наредном периоду посебне функције културних активности имаће културни центри: Пљевља, Бијело Поље и Беране у сјеверном дијелу Републике; Подгорица, Никшић и Цетиње у средишњем; Будва, Бар и Херцег Нови у приморском појасу.

Републичке јавне установе у Подгорици и на Цетињу имаће примат у развоју културних дјелатности, јер су у ова два градска центра сконцентрисане најважније репрезентативне републичке установе националне културе, тј. институције које раде на програмима културе од ширег друштвеног интереса за Републику.

Културни развој села зависиће од општег економског развоја општина и дјелатности културе у цјелини. Основни садржаји културног стваралаштва на селу биће аматерски облици рада и даља афирмација културно-умјетничких друштава, уз коришћење и покретног фонда културног стваралаштва. Један од приоритетних задатака у развоју културе на селу јесте превазилажење подвојености културе и образовања.

Упоредо са унапређењем постојећих и изградњом културних институција на подручју читаве Републике, заштитом и обнављањем културне баштине, шириће се мрежа културних институција и стварати услови за интензивнији друштвени живот. Рачуна се са обнављањем и извјесним проширивањем мреже биоскопа, књижара, библиотека, читаоница, галерија и домова културе, (нарочито на подручју гдје је концентрација становништва велика и у мање развијеним општинама), као и погодних облика масовног културног дјеловања.

У домену културе у предстојећем периоду треба организовано и рационално заштитити природна добра од посебне вријености (националне паркове), а посебно добра која су ушла у свјетску културну баштину. Добијање највишег међународног признања обавезује чување интегритета Националних паркова Дурмитора и Таре, те посебно старог града Котора, као јединственог културно-историјског споменика. Сваки захват на овим природним и културним вриједностима Црне Горе мора бити усклађен са међународним захтјевима заштите природе који се односе на свјетску природну и културну баштину.

У наредном периоду посветиће се посебна пажња развоју система информисања у Републици ради бољег и свестранијег информисања становништва. Подстицаће се и стварати услови за свестранији развој Радио-телевизије Црне Горе и „Побједи“ (јавних сервиса) и независних радио и ТВ станица, дневних новина и недјелника...

Према сагледивим могућностима може се предвидјети да ће се повећати број: а) *народних и радничких универзитета*, који ће у већим градовима обављати дјелатност на тржишним принципима

(са 21 (2003) на 28 (2020); б) *музеја и збирки* (са 22 на 30); ц) *позоришта*: (професионалних – са три на шест; дјечјих – са два на пет, аматерских – са два на седам); д) *народних и стручних библиотека* (са 21 на 38); е) биоскопа (са 22 на 26); ф) радија (са 31 на 39); к) телевизија (са 13 на 18) и других врста и облика културних институција. Њихово повећање пратиће пораст кадрова у култури, што ће утицати на пораст стандарда културе, који се може исказати кроз повољнији однос према репрезентативном броју становника и запослених.

Произилази да ће се до 2010. и 2020. године повећати стандард културе у цјелини и посебно неких области културног стваралаштва. Томе ће умногоме допринијети веће ангажовање републичких јавних установа и посленика културе. Поред оснивања неких нових институција, већег активирања постојећих и рехабилитације неких на сеоском подручју, интензивно ће се радити на санацији и ревитализацији споменика културе, заштити традиционалног градитељства, амбијенталних цјелина на подручју Националног парка Скадарско језеро, Катунске нахије, сјеверног и јужног региона Црне Горе.

Посебна пажња посветиће се чувању културних вриједности и националног блага у музејима, црквама, Централној народној библиотеци „Ђурђе Црнојевић” на Цетињу и другим институцијама у урбаним срединама и постојећим на сеоском подручју.

3. 4. Здравствена дјелатност

Здравствена дјелатност Црне Горе ће се убудуће развијати као интегрални дио европског здравственог система. Систем здравствених установа засниваће се на повезивању, удруживању и подјели рада и на тај начин повезивању са другим дјеловима друштвеног система отворог за утицаје и захтјеве привреде и становништва.

У Стратегији развоја здравства Црне Горе утврђени су *основни циљеви* у области здравствене заштите до 2020. године који су истовремено и миленијумски циљеви:

- продужавање животног и радног вијека становништва;
- смањивање смртности одојчади и укупног становништва;
- подизање здравствене културе становништва на виши ниво;
- унапређивање рада здравствене службе;
- проширивање здравствене заштите инвалидних лица;

– складан развој мреже и капацитета здравствених организација и објеката као услов за реализовање права на здравствену заштиту у оквиру јединственог система здравственог осигурања цјелокупног становништва, избјеглица и расељених лица;

– усмјераван и уравнотежен развој, који треба да доведе до повећања нивоа здравствене заштите и смањивања постојећих разлика унутар Црне Горе и региона, у односу на стандард развијености здравствене заштите и ниво развијености и дистрибуцију одређених здравствених организација и објеката. С тим у вези, готово у свакој општини у Црној Гори треба постићи приближно једнак ниво развијености организација и објеката ванболничке и тзв. „прве линије здравствене заштите”. Развој болничких капацитета треба ускладити са регионалним потребама и усмјерити на интензивну и полуинтензивну његу.

У дугорочном периоду развијаће се поједини облици сва три нивоа здравствене заштите I (примарне), II (секундарне медицинске заштите) и III (терцијарне – високо-диференциране медицине).

Првенство у остваривању здравствене заштите имаће:

– непосредна и свеобухватна здравствена заштита биосоцијалног развоја дјете и омладине;

– заштита жена у добу трудноће; мајки, укључујући мјере планирања породице и активне популационе политике;

– превенција и контрола пушења, ХИВ/АИДС-а, трансфурзије, безбједне хране;

– здравствена заштита радника, активна и превентивна, уз мјере за заштиту од професионалних обољења и повреда на раду;

– здравствена заштита избјеглица и расељених лица;

– здравствена заштита учесника НОР-а и инвалида;

– спречавање, сузбијање, рано откривање, благовремено и ефикасно лијечење и рехабилитација – обољења са тежим социјално-медицинским посљедицама и акутних заразних обољења, као и фактора ризика (генетских и стечених);

– подизање здравствене културе народа, оспособљавање заједница за заштиту сопственог здравља;

– повећање квалитета здравствене заштите на основу примјене најсавременијих достигнућа научнотехничких система и научно-истраживачког рада у цјелини.

У циљу унапређења и очувања здравља становништва свих старосних група и стварања оптималних услова за рад и развој младог

нараштаја у наредном периоду биће потребно остварити континуирану, свеобухватну и ефикасну здравствену заштиту, подједнако приступачну свим категоријама становништва, односно даљим развојем солидарности обезбиједити уједначење могућности коришћења здравствене заштите на свим подручјима Републике. И даље ће се у програмима мјера здравствене заштите становништва најзначајније мјесто дати спречавању и раном откривању болести, брзом и ефикасном лијечењу и рехабилитацији обољелих, као основној оријентацији даљег развоја и унапређења здравствене заштите становништва.

Приоритетна активност на плану даљег развоја здравствене мреже треба да буде усмјерена на довршетак изградње објеката који су започети, као и изградњи нових здравствених објеката на подручју гдје то потребе захтијевају, како би се обезбиједило пружање здравствене заштите становништва читаве Републике и неких гравитационих подручја.

До 2010, 2015. и 2020. године и касније, у оквиру здравствене заштите приоритет ће имати основна – примарна здравствена заштита и њено стављање у основ система (са нагласком на развоју кућног лијечења). Њу остварују домови здравља и диспанзери, а носиоци су изабрани љекари опште медицине, љекари специјалисти и остало медицинско особље.

Према сагледивим могућностима реално је предвидјети повећање основних здравствених капацитета. Број *општих болница* у Црној Гори повећаће се са осам (2003) на девет (2020); *стационара* (са шест на осам), као и специјалних болница; *љекара* (са 1.184 на 2.400); *стоматолога* (са 266 на 535); *фармацеута* (са 103 на 380); *здравствених радника* (са 4.170 на 6.500); *болесничких постеља* (са 4.077 на 4.800). Повећање наведених показатеља – утицаће на квалитет здравствених услуга и смањење смртности становништва. Уз повећање укупног броја љекара на репрезентативан број становника (са 19 – 2003. на 36 – 2020. године) предвиђа се смањење умрлих на 1.000 становника (са 9,2 на 8,5) и умрле одојчади на 1.000 живо рођених (са 11,0 на 7,0).³

³ Израчунато на основу података из Студије М. Костић, *Развој друштвених дјелатности...*, Оп. цит., прегледа 10. и 23, стр. 41. и 79. и Студије *Демографски развој...*, Оп. цит., стр. 44. Обрада сопствена.

На основу наведених и других показатеља треба рачунати на повећање здравственог стандарда и нивоа здравствене заштите домицилног становништва као и избјеглица и расељених лица (који се одлуче да остану у Црној Гори) у периоду до 2020. године.

По својој функцији здравствена служба ће у наредном периоду дјеловати као:

- локална – у селима, мјесним заједницама и предузећима – биће заступљена у свим дјеловима општина (као организациони дјелови здравствених установа);

- општинска (домови здравља, приватне ординације, апотеке) – функционисаће у свим општинским центрима;

- републичка и међуопштинска (опште болнице) – са сједиштва у Цетињу, Бару, Котору, Никшићу, Бијелом Пољу, Беранама и Пљевљима;

- интеррегионална и републичка са сједиштем у Игалу, Рисну, Котору, Никшићу и Подгорици;

- републичка – Клинички центар у Подгорици;

- високошколске – Медицински факултет у Подгорици и двије медицинске школе (у Беранама и Рисну); научноистраживачке (Институт за здравље Црне Горе у Подгорици, Институт „Др Симо Милошевић” у Игалу).

У наредном периоду интензивно ће се проширивати приватна љекарска пракса у градовима, а отвараће се и приватне ординације и у мјесним подручјима.

За постојеће здравствене установе, укључујући и приватне, као и оне које ће се оснивати до 2010. године, *услови и стандарди* (које морају да испуњавају у погледу простора, кадрова и опреме) предвиђени су посебном Одлуком („Сл. лист СРЦГ”, бр. 2/91, 21/91 и „Сл. лист РЦГ”, бр. 44/93). За нове, које ће се оснивати после 2010, а нарочито у периоду 2015-2020. треба да важе услови као за земље Европске уније.

3. 5. Социјална и дјечја заштита

Социјална и дјечја заштита ће убудуће имати посебне функције, битно различите у појединим развојним етапама. Оне ће морати да се прилагођавају стандардима европског законодавства, економским могућностима Црне Горе, демографским промјенама, тенденцијама кретања сиромаштва, убрзаној урбанизацији и сл.

Националне стратегије – национални планови којима се дефинишу принципи и приоритети у социјалној заштити појединих вулнерабилних група реализоваће се у сарадњи са међународним агенцијама и организацијама (UNICEF-ом, Save the Children) и другим партнерима, уз уважавање међуресурске сарадње и сарадње са НВ сектором.

У будућем периоду социјална заштита вулнерабилних категорија становништва (дјеце, старих, самохраних и изнемоглих...) одвијаће се у складу са међународним стандардима. Оживљавање и повећање привредног раста условиће смањивање класичних социјалних проблема. Непрестано ће се ширити дјечја заштита и заштита старих лица због очекиваног пораста броја и због промјена у навикама породичног живота. Са реализовањем Националне стратегије за трајно рјешавање проблема избјеглица и интерно расељених лица у Црној Гори постепено ће се смањивати број, а тиме и дио функција које сада има социјална заштита.

Циљеви и задаци у области социјалне заштите у цјелини биће дефинисани друштвеном потребом да се оствари:

- виши степен социјалне сигурности материјално необезбијеђених лица;
- бржи развој савремених облика превентивне социјалне заштите дијела становништва који неће бити у стању (због природних узрока) да радом оствари минимум животних потреба;
- развој заштитних функција у предузећима, мјесним заједницама и на селу;
- ефикаснија брига и социјална заштита расељених лица, старих људи, посебно изнемоглих;
- свеобухватнија брига о дједи ометеној у развоју и без родитељског старања.

Плурализам носилаца облика, садржаја и услуга у социјалној и дјечјој заштити биће примарно одређујуће друштва у циљу увођења тржишних елемената у финансирању одређених програма.

Институционални и ванинституционални облици заштите старих и младих у стању социјалне потребе у будућем периоду ће се знатно измијенити, а нарочито савјетодавни. Развој научно-технолошких достигнућа учиниће мање потребне личне комуникације међу људима. Циљ социјалне заштите биће више усмјерен на коришћење савјетодавних услуга, помоћи у породици, рјешавању проблема путем разних радионица, по могућности смјештених у посебном амбијенту у природи.

Основни *правци и задаци* у развоју ове дјелатности биће усмјерени на рјешавање проблема и унапређењу: социјалне заштите, дјечје заштите и пензијско-инвалидске заштите.

Неопходно је убрзати развој социјалних установа и стручних служби за социјалну заштиту и спровести ширу активност и координацију у организовању превентивне заштите и спречавању узрока настајања социјалне потребе, посебно због изразитог пораста старачких домаћинстава и сиромашења великог броја становника.

У области *социјалне заштите* треба предузимати конкретне мјере: за збрињавање и заштиту старих и изнемоглих лица чији је број у сталном порасту, социјално угрожених лица, избјеглица и расељених лица, дјеце и одраслих кој су ометени у психофизичком развоју, дјеце која су лишена родитељског старања, малољетника, деликвената и др. Исто тако усмјереним активностима у спровођењу превентивних мјера путем отварања домова, рекреационих и других центара, потребно је створити услове за активност и конструктивна усмјеравања младих и одраслих.

Капацитете специјализованих институција социјалне заштите треба проширити, а постојеће услове осавременити у складу са потребама и материјалним могућностима, укључујући разне донације из земље и иностранства кроз реализацију програма.

У *дјечјој заштити* посебно мјесто убудуће треба дати остваривању појединих видова дјечје заштите (јаслице, вртићи, забавишта). То претпоставља изградњу објеката за те намјене у градовима и предузећима гдје је већи број запослених жена.

Заштита пензионера, бораца, војних и инвалида рада и породица палих бораца развијаће се и унапређивати у складу са економским развојем и порастом стандарда запослених, уз пуно ангажовање свих чинилаца друштва.

Она треба да добије нове квалитете, уз посебну пажњу читавог друштва. Биће потребно ријешити још неријешена стамбена питања пензионера, бораца и унапређивати систем здравствене заштите.

У социјалној заштити у цјелини, с обзиром на бројност облика социјалне заштите, треба цјеловитије утврђивати посебне заједничке програме у чијој реализацији би било више учесника.

Убудуће ће бити изражене потребе за повећањем нивоа свих облика социјалне заштите које произилазе из постојећих и будућих услова, првенствено материјалних. То ће истовремено повлачити

и повећање броја корисника појединих права из домена социјалне и дјечје заштите и институција за поједине категорије становништва.

Према демографским кретањима, посебно појединих старосних група, глобална предвиђања селективних показатеља развоја социјалне и дјечје заштите била би: а) број корисника права пензијско-инвалидског осигурања (пензионера) повећаће се са 89.235 (2003) на 130.000 (2020); б) установа за социјалну заштиту са седам на 17; а корисника са 41.859 на 72.100 или 17 пута; ц) свих установа за дјецу и омладину са шест на 14 од чега за дјецу лишену родитељског старања (са једне на четири), ометену у психо-физичком развоју (са четири на шест), васпитно запуштену (са једне на четири); д) установе за збрињавање одраслих – дом за старе (са једног на четири); е) објекти за одмор и рекреацију дјеце и омладине (са три на осам) и објекти за рекреацију пензионера, инвалида рада и осталих инвалида (са три на осам).

Пошто је у Црној Гори велики број самохраних мајки, неопходно је формирати установе за њихово збрињавање (седам), као и самачке хотеле за привремени смјештај породица у стању социјалне потребе (шест).

У периоду до 2010. и 2020. године, поред услова за институционалну социјалну заштиту којом ће бити обухваћено знатно више корисника него сада, повећаће се потребе и број корисника социјалне заштите за ванинституционалне облике путем разних облика радионица смјештених по могућности у природи, у близини већих насеља. Изразите потребе за оваквим облицима друштвене и социјалне заштите имаће стари људи, посебно стари-незбринуте, материјално необезбиједјена лица и расељена лица.

За постојеће установе социјалне и дјечје заштите као и оне које ће се оснивати до 2010. услови и стандарди које морају да испуњавају (у погледу простора, кадрова, опреме) предвиђени су посебном Одлуком („Сл. лист СРЦГ”, бр. 42/90). За нове које ће се оснивати после 2010, а нарочито у периоду 2015-2020. треба да важе услови као за земље Европске уније.

Територијални размјештај основних капацитета социјалне заштите и друштвене бриге о дјеци и убудуће ће бити такав да ће показатељи из прве групе (активни осигураници, пензионери, инвалиди, осигураници земљорадници, корисници „посебних облика” социјалне заштите и дјечјих додатака, број дјеце за дјечје додатке) би-

ти заступљени у свим општинама у Црној Гори. Концентрација основних носилаца социјалног осигурања и корисника права социјалне заштите биће у општинама гдје је највећи број становника и запослених (Подгорица, Никшић, Бијело Поље, Пљевља, Беране, Херцег Нови, Бар). Основни трендови зависиће од демографских кретања, интензитета привредних активности и институционалних рјешења. На обим права, а тиме и на број корисника, утицаће измјене законодавства које се хармонизује са међународним стандардима.

3. 6. Физичка култура

Концепција развоја физичке културе заснива се на личним и заједничким интересима и потребама свих категорија становништва, а нарочито дјеце, омладине.

Развој физичке културе саставни је дио општег развоја. Поента у развоју ове дјелатности јесте остваривање њене квалитативне функције; очување здравља и јачање психо-физичке кондиције становништва, као и повећање радних способности и знања у ери када ће развој физичке културе бити једна од битних детерминанти укупног развоја, који ће се све више заснивати на сопственим, умним, културним и другим вриједностима. Остваривање концепције у великој мјери зависиће од сарадње са осталим дјелатностима привреде, као и од повезивања организација физичке културе са организацијама друштвених дјелатности и међународним организацијама.

Спорт, рекреација и др. треба да у наредном периоду добију на значају, јер својинска трансформација привреде и убрзани развој Црне Горе на једној, и значајне друштвене и техничке промјене, на другој страни, од извршилаца рада тражиће веће ефекте, бољу продуктивност рада и стално прилагођавање новим процесима и радним операцијама.

Национални програм (као имплементација Закона о спорту) дефинише активности у спроту, посебно за младе, као јавни интерес. Тиме се за будући период тежи да спорт постане важан фактор свијести појединаца о здрављу, превенцији болести и социопатолошких појава међу младима (алкохол, дуван, наркоманија, хулиганство...).

Физичка култура ће се упражњавати преко разних облика, а одвијаће се преко мреже објеката коју треба да имају сви насељени простори и све општине на подручју Републике.

Носиоци развоја ових дјелатности биће и даље разни облици спортских организација, а највише школе и факултети, спортски клубови у општинама, насељима, градским четвртима.

Активности ће бити организоване посебно за:

- дјецу предшколског узраста,
- дјецу и омладину у основном и средњем образовању и студенте на факултетима, академијама и факултетима умјетности и вишим школама;
- становништво у периоду рада, тј. активног живота и
- становништво у периоду опадања цјелокупних човјекових активности.

Национални програм развоја спорта и других облика физичке културе треба да имплементира европске стандарде и да се заснива на личним и заједничким потребама радника, дјеце, омладине и грађана.

Физичка култура и масовни спорт за дјецу и омладину наћи ће мјесто у наставним плановима и програмима реформисаних школа и факултета по узору на искуства земаља Европске уније.

Треба рачунати да ће се у будућем периоду испољавати позитивне тенденције основних показатеља развоја физичке културе. Повећаће се *број спортских клубова* (са 208 – 2003. на 248 – 2020. године), *активних чланова* (са 18.118 на 42.000); *укупно објеката* (са 240 на 285)..., што ће имати за посљедицу повољнији однос наведених показатеља у односу на репрезентативан број становника.

Очекивано повећање учешћа активних чланова клубова у укупном становништву (са 2,9% на 6,4%) треба да *буде императив*, када се тежи за приближавање стандардима земаља Европске уније и многих других развијених земаља свијета. Исто тако, треба повећати стандард наставе физичког васпитања у васпитно-образовним институцијама на свим нивоима.

Спортски објекти ће се градити сукцесивно: до 2010. према условима и стандардима који су важали за израду Просторног плана Републике Црне Горе до 2000, а за каснији период према стандардима који важе за земље Европске уније.

Реално је цијенити да ће се стварно повећавати масовност чланства клубова и стандард појединих облика спортског дјеловања, нарочито врхунског спорта, послије доношења Националног програма развоја спорта којим се дефинишу спортске активности Црне Горе као активности јединственог европског спортског простора.

Зависно од материјалних могућности изграђиваће се простор, објекти за непосредну спортску и спортско-рекреативну активност дјецe, омладине и грађана. Приоритет ће имати изградња и опремање малих објеката за физичку културу у стамбеним зградама, мјесним заједницама, школама и објекти за више намјена. Носиоци изградње у највећој мјери, биће приватна лица.

Изградња значајнијих објеката спорта реализоваће се у склопу Програма јавних радова у Црној Гори, Програма Европске агенције за реконструкцију и др. програма.

С обзиром на ограничене финансијске могућности појединих општина и даље ће концентрација нових и укупних објеката физичке културе бити у Подгорици, Никшићу, Пљевљима, Бијелом Пољу и Бару. У овим општинама ће се највише градити затворени и отворени објекти. У највећем броју других општина адаптираће се постојећи објекти и повећати њихова техничка опремљеност. У привредно недовољно развијеним општинама (Плужине, Шавник) требало би првенствено уређивати отворене терене. Изградња објеката у туристичким центрима (посебно Жабљаку и Колашину) треба да омогући употпуњавање туристичке понуде.

Кроз даљи развој активности у области физичке културе реално је предвиђати потпуну и садржајнију обухватност дјецe и омладине од 7 до 19 година у школама свих нивоа васпитања и образовања, као и обухватност студената (генерација од 19 до 25 година). До краја 2020. године треба очекивати интензивно повећање степена обухватности категорија становништва између 25 и 55 година, као и старосног контингента разним облицима рекреације и спорта. Нагли пораст обухватности генерације масовним облицима физичке културе претпоставља унапређење аматерског рада, а за поједине центре и рада професионалних клубова.

Реално је очекивати да ће се спорт брже развијати у приморском појасу Црне Горе, чиме ће се повећати јединствена спортско-туристичка понуда за одржавање великих спортских манифестација и припреме врхунских спортиста у зимском периоду.

II – ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ПРЕПОРУКЕ

– У савременим условима, у развијеним земљама све више расте улога друштвених дјелатности. Са убрзаним научним, техничким и технолошким прогресом, неке од ових дјелатности (наука, обра-

зовање) непосредно се укључују у структуру производње. Друге (култура, здравствена дјелатност, социјална заштита, физичка култура) све више постају одређујући фактори квалитета живота и тако утичу на лични и друштвени стандард.

Од наведеног треба поћи кад се разматра значај и улога друштвених дјелатности, као носиоца социјалног развоја и фактора укупног развоја Црне Горе у наредном периоду.

– *Развој друштвених дјелатности* у будућем периоду треба да добије већи значај него до сада. То из разлога што се кроз њихове активности остварују значајни развојни, образовни и цивилизацијски циљеви друштва, утиче се на демографска кретања и популациону политику, просторни размјештај становништва и заустављање емиграционих процеса на релацији село-град, сјеверни – централни регион и приморје.

– Поједине друштвене дјелатности и сфера у цјелини треба да добију адекватно мјесто у свим развојним документима; посебно Просторном плану Републике Црне Горе и просторним плановима нижег реда.

– У васпитно-образовној дјелатности треба наставити са примјеном Стратегије ИЦТ и ИЦТС система.

Садашњи систем образовања, почев од предшколског па до највиших степена, мора бити тако постављен да формира личности способне за рад у условима тржишне привреде.

Нови систем образовања мора бити компатибилан са стратешким одређењима и циљевима реформи у Црној Гори.

– Наука у будућем периоду треба да се третира као *основни фактор развоја*, јер је перспектива европског и свјетског развоја *развој заснован на знању*.

Научну дјелатност треба рехабилитовати кроз третман и институционална рјешења.

Доношење стратегије научно-истраживачког рада је ургентно.

– Културне потребе представљају непосредне потребе укупног становништва и друштва у цјелини. Као интегрални дио животног стандарда и укупног друштвено-економског развоја, развој у области културе треба да се одвија перманентно у урбаним и руралним срединама и према утврђеним приоритетима.

– У здравственој дјелатности убудуће првенство у остваривању здравствене заштите треба да добију:

а) непосредна и свеобухватна заштита биосоцијалног развоја дјече и омладине; б) заштита жена у добу трудноће; мајки, укључујући мјере планирања породице и активне популационе политике; ц) превенција и контрола пушења, ХИВ/АИДСА, трансфузије, безбједне хране; д) здравствена заштита радника (активна и превентивна); е) заштита избјеглица и интерно расељених лица; ф) заштита учесника НОР-а и инвалида; г) спречавање, сузбијање, рано откривање, благовремено и ефикасно лијечење и рехабилитација обољења са тежим социјално-медицинским посљедицама; х) повећање квалитета здравствене заштите и др.

– Социјална и дјечја заштита убудуће имаће посебне функције, битно различите у појединим етапама.

Националне стратегије којима се дефинишу принципи и приоритети у социјалној заштити појединих вулнерабилних група реализоваће се у сарадњи са међународним агенцијама и организацијама и другим партнерима уз уважавање међуресорске сарадње и сарадње са НВО-сектором.

– Развој физичке културе треба третирати као саставни дио општег развоја. Поента у развоју ове дјелатности јесте остваривање њене квалитативне функције; очување здравља и јачање психо-физичких способности.

Кроз даљи развој активности у области физичке културе треба обезбиједити већу и садржајнију обухватност дјече и омладине, студената и других категорија становништва.

– Трансформацијом статистичко-информационог система (која је у току) треба обезбиједити: обухватност свих друштвених дјелатности (научна дјелатност треба поново да се надје у Статистичким годишњацима!), преглед што више показатеља по дјелатностима и за исте године, као и међународне прегледе основних индикатора.

– Секретаријат за развој треба у оквиру своје редовне дјелатности да употпуни информативни систем о свим друштвеним дјелатностима.

– Неопходно је наставити усаглашавање законске регулативе из друштвених дјелатности са међународним законодавством и стандардима.

– Постојећу законску регулативу (из 1990. и 1994) којом се регулишу *услови* које у погледу простора, кадрова и опреме морају да испуњавају установе из појединих друштвених дјелатности (васпитно-образовне, здравствене, социјалне и дјечје заштите...) тре-

ба иновирати и у најзначајнијем усагласити са предвиђеном динамиком и нивоом ДПБ и условима из законодавства земаља Европске уније.

– Због узрочно-последичне везе између развоја привреде и друштвених дјелатности, развој друштвених дјелатности не може да се третира аутономно, већ у склопу укупног развоја, што претпоставља цјеловит приступ код доношења мјера економске, посебно развојне политике. При том, појединим мјерама економске политике треба обезбиједити услове за бржи развој читаве сфере.

– Транзицијске промјене и глобализација одражаваће се на сферу у цјелини, а посебно неке дјелатности (образовање, наука...). То ће бити подстицајно за њихов развој, али и захтјевно у испуњавању услова за придруживање и укључивање у међународне интеграције. *Зато је неопходно што прије, на бази основа понуђених у студији Развој друштвених дјелатности (која је рађена за потребе Просторног плана Републике Црне Горе (ППР) до 2020. године, урадити концепцију и стратегију дугорочног развоја за поједине дјелатности и сферу у цјелини.*

– На будући развој образовања, науке, културе, здравствене дјелатности, социјалне и дјечје заштите и физичке културе пресудно ће утицати:

- демографска кретања (промјена старосне структуре, активитета становништва, миграциона кретања и др.);
- остваривање динамике привредног раста и структурне промјене у привреди;
- законска регулатива која регулише права корисника услуга појединих дјелатности у складу са европским нормама и другим међународним стандардима;
- привредно-системска рјешења која ће регулисати даље токове трансформације и измјену власничке структуре у ванпривреди, општу стабилност, као и материјалну основу развоја сваке области и сфере друштвених дјелатности у цјелини.

Изложено обавезује да се наставе истраживања наведене проблематике која представља детерминанте развоја појединих друштвених дјелатности и сфере у цјелини. Истовремено, треба пратити кретања и у другим земљама, како би се користила позитивна искуства других код усмјеравања активности и будућег развоја у цјелини.

– Истраживања су показала да ће се убудуће афирмисати тачке и полови развоја друштвене надградње, при чему ће бити истакнута доминација средишњег региона Црне Горе, а у оквиру њега два центра (Подгорица и Никшић). Због тога је неопходно мјерама подстицаја и дисперзијом друштвених дјелатности утицати и на рурални развој на овом и другим подручјима у Републици.

Главни центри у општинама, а нарочито центри у средишњем, приморском и сјеверном дијелу Републике (који су најразвијенији и најбоље су саобраћајно повезани) биће и убудуће језгра у којима ће се концентрисати становништво и потенцијали друштвене надградње. Они ће бити и урбана језгра са развијеном мрежом насеља и садржајима: образовног, научног, здравственог, спортског система, система разних облика културног стваралаштва, као и система социјалне и друштвене заштите становништва.

Предвиђа се да ће у њима, тј. у урбаним срединама до 2010. године живјети близу 70,0%, 2015. цца 75,0%, а до 2020. године око 80,0% становништва (укључујући и расељена лица) општине, односно зоне.

– Иако је процес деаграризације у постојећим условима успорен у неким општинама, и из неких подручја има породичних сеоба у иностранство, евидентна је тенденција даље концентрације становништва у урбаним и приградским насељима (нарочито Подгорици, Никшићу и већим приморским градовима), што ће и даље мијењати односе у друштвеним дјелатностима. Због тога треба рачунати и да приградска насеља постепено треба да се развијају са основним садржајима (предшколске установе, школе, амбуланте, апотеке...) као дио урбаних зона и центара.

– Наглашена је потреба да се утврде мјере за подстицај развоја друштвених дјелатности (посебно образовања, здравства и културе) на привредно мање развијеним подручјима, гдје се задржало сеоско становништво, ради заустављања даљих миграција на релацији село-град.

– На простору 21 општинског центра предвиђа се повећање степена урбанизованости и стандарда насеља, што је саставни дио развоја непривредне сфере. Градови, нарочито неки (Подгорица, Никшић, Бар, Бијело Поље, Беране, Пљевља) морају понијети главнину тежине будућег развоја. Концентрисани привредни и људски потенцијал у њима биће убудуће главна покретачка снага жељеног напретка (предузећа, школе, факултети, стручне, науч-

не, здравствене и друге друштвене дјелатности, институције, банке, сервиси).

– Основни услов за реализацију предвиђеног развоја друштвених дјелатности јесте успостављање складног регионалног развоја као и урбаних центара, нарочито у простору главних развојних пунктова. Њиховим развојем треба утицати на подстицај уравнотежене демографске стабилности и смањење регионалних разлика.

– Без обзира на бројност и разнородност друштвених дјелатности (и појединих области у оквиру сваке дјелатности), нужно је указати на потребу:

- њиховог даљег симултаног дјеловања и повезивања и
- елементе заједничке политике (оптимална подјела рада, виши квалитет рада, економичнија употреба средстава корисника услуга, већа ефикасност, виши допринос друштвених дјелатности укупном развоју).

Основе стратегије развоја сваке дјелатности понаособ и конкретни циљеви, задаци и активности који су претходно елаборирани, имају основе да се реализују у наредним годинама.

– Изградња нових и адаптација постојећих објеката друштвене инфраструктуре реализоваће се у склопу инвестиционе активности Програма јавних радова у Црној Гори, Програма Европске агенције за реконструкцију и других програма, као и активног учешћа приватних инвеститора на градњи објеката у градском и сеоском подручју.

– Приватна иницијатива треба да дође до изражаја у свим општинама и регионима; посебно у склопу стамбене изградње.

– За реализацију програма из домена свих друштвених дјелатности треба обезбиједити значајнија средства од оних која су до сада улагана.

Потребна инвестициона улагања у објекте друштвених дјелатности могу да се предвиде као дио улагања у укупну друштвену инфраструктуру. Стопа улагања – проценат учешћа у ДБП треба да износи око $\frac{1}{2}$ учешћа које је предвиђено за изградњу крупних инфраструктурних објеката, неопходне реконструкције и ефективна нова улагања у привредни сектор.

– Глобална стратегија развоја сфере друштвених дјелатности до 2020. године заснована је на концепту отворене тржишне привреде и стратешком одређењу државе Црне Горе за стабилност и придруживање Европској унији на путу ка укључивању у евроатланске структуре. На друштвеним дјелатностима, посебно неким, тј.

кадровима који имају висок степен образовања, лежи велика одговорност да допринесу знањем укључивању у тај процес.

– У стратегији дугорочног развоја појединих друштвених дјелатности и сфере у цјелини требало би да буду предвиђене и посебне могућности комплементарног дјеловања са сусједима – земљама из ужег и ширег окружења.

– Просторним планом Републике Црне Горе и другим документима требало би, као један од *циљева* будућег развоја, да буде успостављање функционалне комплементарности у домену образовања, науке, културе... на бази заједнички утврђених програма за земље региона.

– У конципирању Програма друштвених дјелатности (и њихових основних садржаја за дугорочни период) који ће се реализовати у склопу Болоњског процеса, Лисабонске стратегије и других европских стратегија..., а који ће наћи мјесто у конципирању Просторног плана Републике Црне Горе треба да доминира приступ *Европске димензије развоја заснованог на знању : јединствени образовни, научни, информациони и здравствени систем и простор.*

– Наглашена је потреба да се уради *концепција и стратегија* дугорочног развоја Црне Горе или иновира она која је раније урађена. Кадровски потенцијал из друштвених дјелатности треба да буде значајан чинилац реализације тог пројекта.

III – ЛИТЕРАТУРА

1. Студије, посебна издања

Црна Гора на прагу XXI вијека – Основе концепције и стратегије развоја; Економски факултет – Институт за друштвено-економска истраживања, Секретаријат за развој, Подгорица 1996.

Костић др Милица, *Просторни план СР Црне Горе – Развој друштвених дјелатности до 2000. године;* Базна студија терцијарних дјелатности, књига друга, Економски факултет – Институт за друштвено-економска истраживања, Титоград 1984.

Костић др Милица, *Просторни план СР Црне Горе – Измјене и допуне; Развој друштвених дјелатности у транзицији,* Економски факултет – Институт за друштвено-економска истраживања, Подгорица 1995.

Костић др Милица, *Наука и образовање пред изазовима закасјеле транзиције;* Гласник Одјељења друштвених наука, 16, ЦАНУ, Подгорица 2004.

Костић др Милица и сарадници, *Развој друштвених дјелатности*, Секторска студија 4. 8. рађена за потребе Просторног плана Републике Црне Горе; ГТЗ – Њемачка организација за техничку помоћ, Влада Републике Црне Горе и Универзитет Црне Горе; Подгорица, 2005.

Божовић др Жарко, Радуловић др Јанко, Кецојевић др Недјељко, Секторска студија 4. 9. рађена за потребе Просторног плана Републике Црне Горе; ГТЗ, Влада Републике Црне Горе и Универзитет Црне Горе; Подгорица 2005.

Вернер Вајденферд Волфганг Веселс, *Европа од А до Ш – Приручник за Европску интеграцију*; Конрад Аденауер – Стифтунг, Београд 2003.

Fontaine Pascal, *Европа у 12 лекција*; Европска Унија – Европска комисија, Публикације В-1049; Уред за службене публикације Европских заједница, Luxembourg 2004.

Маринковић, Р. – Нудучин, Предраг Лазивић, *Европски систем преноса бодова у високом школству-Водич ЕЦТС*; Алтернативна академска образовна мрежа Београд, 2002.

Књига промјена, Министарство просвјете и науке РЦГ и Фонд за отворено друштво – Црна Гора, Подгорица 2001.

Болоњски процес – Извод; Универзитет Црне Горе 2003.

Бела књига; Припрема придружених земаља Централне и Источне Европе за интеграцију у унутрашње тржиште Уније; Институт економских наука у сарадњи са Friedrich Ebert Фондацијом, Београд 2001.

Дракер, П., *Менаџмент за будућност*; Привредни преглед, Грмеч, Београд 1995.

Црногорски важећи закони – Друго измијењено и допуњено издање; Службени лист РЦГ, Подгорица 2005.

Актуелни проблеми и перспективе научноистраживачког рада у Црној Гори; Црногорска академија наука и умјетности и Универзитет Црне Горе, књига 68, Подгорица 2004.

Millenium Development Goals, UNDP, фебруар 2003.

Изградња система неформалног образовања и обуке у Црној Гори; Завод за запошљавање Црне Горе и Економски факултет, Подгорица, новембар 2000.

Спортски објекти у Црној Гори – Стање и бонитет; Република Црна Гора – Министарство спорта, Подгорица 1996. године

Добро јутро, старости – Проблеми остарјелог становништва Црне Горе; Геронтолошко друштво Црне Горе и Економски факултет – Институт за друштвено-економска истраживања, Подгорица 2001.

2. Документа

Агенда економских реформи, Влада РЦГ; Подгорица, март 2003.

Агенда економских реформи од 2005. до 2007; Влада РЦГ, Подгорица 2005.

Стратегија развоја и редукција сиромаштва Црне Горе; Влада РЦГ – Министарство рада и социјалног старања, Подгорица 2003.

Стратегија увођења ИЦТ у образовни систем Црне Горе; Влада РЦГ – Министарство просвјете и науке, Секретаријат за развој, Подгорица 2003.

Здравствена политика у РЦГ до 2020. године; Влада РЦГ – Министарство здравља РЦГ, Подгорица 2001.

Стратегија развоја здравства Црне Горе; Влада РЦГ – Министарство здравља РЦГ, Подгорица 2003.

Програм научног и технолошког развоја у РЦГ до 2000. и организације научних установа у РЦГ; Влада РЦГ – Министарство просвјете и науке – Сектор за науку и Универзитет, Подгорица 1995.

Просторни план СР Црне Горе – Измјене и допуне; Републички завод за урбанизам и пројектовање, Подгорица 1996.

Национална стратегија за трајно рјешавање избјеглица и расељених лица у Црној Гори; Влада РЦГ, Подгорица 2005.

3. *Остало*

Статистички годишњаци СР Југославије 1995. и 1997; Савезни завод за статистику, Београд, 1995. и 1997.

Статистички годишњаци РЦГ 1994, 2002, 2003. и 2004; Републички Завод за статистику, Подгорица

Попис становништва, домаћинстава и станова у 2003. години, Књ. 1, 2, 3; Монстат, Подгорица 2004.

Документација Универзитета Црне Горе; Подгорица 2005.

Milica KOSTIĆ, Ph. D, Professor

THE BASIC CONCEPTIONS AND DEVELOPMENT STRATEGIES OF MONTENEGRO SOCIAL ACTIVITIES FOR THE FOLLOWING PERIOD

Summary

The social activities in historical development and contemporary conditions represent the main bearers of society development. Each social activity (upbringing-educational activities – pre-school, elementary, secondary and higher education – scientific activities, activities of culture, health activities, social welfare and physical culture) has its specific role in fulfilling the basic and civilization functions in urban and rural environment. Their activities are the precondition and the product of the economic and social development.

In this paper first the global evaluation of the development of the social activities for the former and present condition are given. Then, *the Conception of the*

development of social activities for the period 2005-2020 for both, the sphere as a whole and for the every single activity were addressed.

The basic concept of the Strategy is based on the interdependence between social activities and the projected economy development and increase of population. It is founded on the strategy for the open market oriented economy, democratiozation of the society and human rights protection, as the starting point on the way of implementing the strategic decision of the state of Montenegro for the stability and association with the European Union and taking part in Euro-Atlantic integrations.

Key words: development, social activities, upbringing-educational activities (pre-school, elementary, secondary and higher education) scientific activities, activities of culture, health activities, social welfare, physical culture.

